

Moderniseringen av huvudstäderna

Den blandade strukturen

Teheran var en förstörd stad utan några minnesvärda byggnader mot slutet av första hälften av 1800-talet. Den var inte heller landets folkrikaste eller mest utvecklade stad, medan Istanbul under samma period var bland de vackraste huvudstäderna på den europeiska kontinenten. Moderniseringen skapade en ny renässans i huvudstäderna Istanbul och Teheran. De gick länge i täten för moderniseringen i Ottomanska riket och Iran. Teheran började dock sin modernisering under andra hälften av 1800-talet, medan Istanbul upplevde europeiseringen av sina byggnader redan ett och ett halvt sekel dessförinnan. När den muslimska världen tvingades anpassa sig till den europeiska utvecklingen och stormakternas ekonomiska, politiska och militära inflytande förvandlades Teheran och Istanbul till mötesplatser för olika koloniala och kapitalistiska intressen. Det kapitalistiska och imperialistiska inflytandet hade dock från början en tveeggad påverkan på såväl kulturella, politiska och militära som på

teknologiska, industriella och arkitektoniska områden. De motsatta rollerna var en av de centrala orsakerna till att det under hela moderniseringsperioden i dessa länder levde traditionella och moderna krafter och element sida vid sida. Det gamla och det nya existerade tillsammans och i samma strukturer och institutioner, och detta resulterade i en långvarig inre motsättning som även under kommande tider hotade systemets utveckling i bestående av den ena eller den andra riktningen. Två olika levnadssätt uppstod även i huvudstäderna och både Teheran och Istanbul fick på så sätt visa dubbel sammansättning av nytt och gammalt i olika arkitektoniska, sociala, kulturella och ekonomiska områden.

Utvecklingen i Teheran

År 1785 kröntes grundaren av Gadjar-dynastin (1785–1925), Aga Mohammad Khan, i Teheran Därmed utsågs Teheran, en liten stad bestående av vackra lantegendomar och underjordiska försvarskanaler, till Irans huvudstad⁵⁰⁷. Enligt General Gardan, Napoleons sändebud i Iran, uppgick antalet invånare i Teheran under första hälften av 1800-talet på vintrarna till 50 000⁵⁰⁸. På somrarna åkte folket vid hovet liksom de flesta andra till landet. Européerna Gour Uzeli och James Morier som bodde i Teheran några år efter General Gardans besök skriver att antalet invånare i Teheran steg till 40-60 000 vid mitten av 1800-talet⁵⁰⁹.

Teherans utveckling började med reformer och moderna planer som genomfördes av Amir Kabir i mitten av 1800-talet. Teheran förvandlades från andra hälften av 1800-talet till landets moderniseringscentrum med början i de byggnader som konstruerades under Amir Kabirs regering. Under hans korta tid byggdes Teherans första sjukhus, en modern administration och Teknikskolan Dar-alfenun⁵¹⁰. Då fick Teheran också sin nya vattenledning⁵¹¹. Atabaki-ye Bazaren och nya moderna torg, däribland Topkhaneh (bild 2) och Sabze-Meydan, byggdes. Dessa torg var de första som konstruerades europeiskt orienterade arkitektoniska stilar⁵¹². Nya byggnader för industrin, däribland en fabrik för tillverkning av vapen och en för tillverkning av kristallvaror och porslin, uppfördes och det första industriområdet upprättades.

⁵⁰⁷ Saidneya, 1998, s. 11–13.

⁵⁰⁸ Zavesh, s. 31.

⁵⁰⁹ Zavesh, s. 31–32.

⁵¹⁰ Adamiyat, 1992, s. 35.

⁵¹¹ Adamiyat, 1992, s. 32.

⁵¹² Saidneya, 1994, s. 26; Adamiyat, 1992, s. 34–35.

Några gångbanor stenlades och den gamla vattenledningen renoverades. Det gamla slottet restaurerades och nya hus byggdes i slottsområdet⁵¹³.

Bild 2

Källa: Hasanbeygi, s. 60

Topkhaneh-torget, Teherans första moderna torg som byggdes i början av andra hälften av 1800-talet och därefter vid flera tillfällen byggdes om enligt de arkitektoniska stilarna i Europa.

Enligt de européer som besökte Teheran strax efter denna period, däribland Tamson, uppskattades 1862 antalet invånare i Teheran till 85 000 personer. Då var Teheran landets näst folkrikaste stad efter Tabriz i nordvästra Iran med 110 000 invånare. Den tidigare huvudstaden Esfahan i centrala Iran hade 60 000 invånare⁵¹⁴.

Teheran och Istanbul spelade under andra hälften av 1800-talet rollen som ländernas viktigaste mötesplatser för olika koloniala och imperialistiska intressen. Städerna möttes av olika europeiska anbud och sändebud som ville tjäna pengar genom

⁵¹³ Saidneya, 1994, s. 26–27.

⁵¹⁴ Issawi, 1983, s. 232, Varahram, s. 76.

att monopolisera olika ärenden i landet. Istanbul började rollen som centrum för de importerade europeiska kapitalen ännu tidigare, vid mitten av seklet, medan Teheran fick vänta till dess slut. Medan olika vågor av européer besökte Istanbul och bossate sig där efter Krim-kriget 1853–1856, beräknades européernas antal i Teheran 1865 inte till mer än 50 personer. Deras antal steg och uppgick 1889 till 500 personer. ”Såväl anställda på den ottomanska ambassaden, de sju europeiska delegationerna och en amerikansk delegation som olika grupper som sökte sin lycka i den nyupptäckta huvudstaden ingick i beräkningen⁵¹⁵. Ökningen fortsatte under kommande tider till 900 personer i hela landet under 1890-talet och 1 000 personer vid ingången till 1900-talet⁵¹⁶. Detta visade en stor ökning av européernas närvaro i Teheran, även om dessa siffror i jämförelse med antalet européer i Istanbul var mycket små.

Ökningen av antalet utlänningar i Teheran satte spår på stadens utveckling. Nya ambassader byggdes under senare decennier av seklet och det europeiska levnadssättet spred sig inom det översta samhällsskiktet.

År 1868 uppskattades antalet invånare i Teheran till drygt 155 000 personer. Av dem var 8 000 militärer och 17 000 tjänstefolk och hembiträden⁵¹⁷. Samma år började en grupp iranska och franska arkitekter att arbeta fram en ny plan för stadens utveckling. Stadens murar skulle efterlikna de arkitektoniska stilarna på murarna runt Paris. Stadens yta utvidgades från fyra kvadratkilometer till 18 kvadratkilometer och nya torn och portar byggdes (Bild 3 och bild 9). Fullbordandet av det första steget av utvidgningen av Teherans yta till nya områden firades med ceremonier. Därefter kallades Teheran Darul-

⁵¹⁵ Zavesh, s. 54.

⁵¹⁶ Lambton, 1996, s. 271.

⁵¹⁷ Saidniya, 1994, s. 28.

kalife-ye Naseri (Kalif Naseraddins huvudstad)⁵¹⁸. Namnet visade den pågående konkurrensen mellan de shia-islamiska och sunni-islamiska huvudstäderna, med tanke på att den ottomanska sultanen betraktades som islamisk kalif.

Bild 3

Källa: Hasanbeygi, s. 28

En bild av Darvaze-je Dovlat, en av Teherans portar efter ombyggnaden av huvudstaden 1873. Ombyggnaden började i början av 1870-talet och pågick i olika faser under drygt ett decennium. Ytan av huvudstaden utvidgades och nya murar och portar byggdes. Stilarna och arkitekturen i de europeiska huvudstäderna imiterades. Darvaze-je Dovlat var den nordliga porten och öppnades mot ett område som innefattade de flesta av slotten och de statliga byggnaderna. Därför kallades området för Mahalleh-je Dovlat (regeringsområdet) och porten Darvaze-je Dovlat (regeringsporten).

Ombyggnaden av Teheran började 1870 och fortsatte fram till 1885⁵¹⁹. Shahens resa till Europa 1878 hade stor betydelse för

⁵¹⁸ Zavesh, s. 60; Varahram, s. 119.

⁵¹⁹ Djamalzade, s. 17.

ombyggnaden av huvudstaden⁵²⁰. Efter resan började man använda hästvagnar i Teheran. Hästvagnarna, som drogs av två hästar, skapade förbindelser mellan västra och östra Teheran (bild 4). Man använde samtidigt droskor (med en häst eller två hästar) som stod för kommunikationen inom staden. Olika färdmedel representerade olika nivåer av rikedom och olika samhällsgrupper. Dessa färdmedel ersattes från början av 1900-talet av bilar och bussar, men droskor användes ändå som ett färdmedel långt in i 1900-talet, särskilt i de fattiga bostadsområdena i huvudstadens utkanter. "Den försvann som färdmedel från dessa områden i början av 1960-talet"⁵²¹. Förändringen av färdmedlen skapade nya krav på förändringar i stadens gamla struktur⁵²².

Framgången i landets kontakter med omvärlden fortsatte sätta sitt spår på utvecklingen av qadjarens huvudstad under de sista decennierna 1800-talet. År 1884 uppskattades invånarantalet enligt H. Schindler till uppemot 198 400 och enligt Zolotarov under 1888 till 150 000. Ökningen av antalet invånare i Teheran fortsatte i ännu snabbare takt under kommande år. Antalet var 1891 enligt Curzon 225 000 personer⁵²³. Andra utländska besökare uppskattade Teherans invånare i slutet av 1800-talet till 250 000 personer⁵²⁴.

⁵²⁰ Zavesh, s. 67.

⁵²¹ Hasanbeygi, s. 160.

⁵²² Hasanbeygi, s. 158–160.

⁵²³ Varahram, s. 76–78; Curzon, s. 36.

⁵²⁴ Zavesh, s. 48.

Bild 4

Källa, Nadjmi, s. 416

Hästpårvagnen började användas i slutet av 1800-talet som ett allmänt färdmedel i Teheran. Den var indelad i manliga och kvinnliga sittplatser. Hästpårvagnen drogs ofta med två eller fyra hästar och ersatte i stort sett användandet av häst och åsna mellan västliga och östliga områden av Teheran⁵²⁵.

År 1889 besökte ord Curzon, den före detta engelske representanten i Indien, huvudstaden Teheran. Som journalist för tidningen *London Times* skrev han om Teheran som en ny stad med en ny mur, nya grindar, torn och vallgrav, samt en statsyta som nyligen hade utvidgats:

Teheran som sedan 1886 håller på att byggas om är en blandning av oförenliga företeelse av nytt och gammalt. Gasfabriken är byggd vid de gamla och förstörda lerhusen. Hästvagnar rör sig upp och ner för gatorna,

⁵²⁵ Hasanbeygi, s. 158–159.

medan folk rider på åsnor, hästar och kamler och åker droska. Folk har på sig olika slags turbaner, orientaliska hattar och europeiska filthattar. Affärerna har skyltfönster och bär europeiska namn. Fotogenlampor har hängts i de gatustolpar som byggts för gaslampor. De tycks förlöjliga den civiliserade världens produkter och uppfinningar.

De nya gatorna visar européernas smak och metod, fast de hålls i ett bedrövliga skick, på samma sätt som de gamla. Det är också intressant att stadens invånare inte blandar avloppsvattnet med dricksvattnet, trots att det rinner i parallella bäckar längst gatorna.

Vi åker på breda och raka vägar som sammanlöper med nya gator och stora torg. Det stora centrala torget i norr, Topkhane, är omringat av militära anläggningar för artilleridivisionen, en vapenfabrik och en bank, Bank-e Shahi (Kungliga banken).

Teherans utseende ger en känsla av att befinna sig i en utvecklad orientalisk stad som har börjat få ett europeiskt utseende. Den mest trovärdiga uppskattningen av antalet Teheranbor ligger omkring 200 000-220 000⁵²⁶.

Under de sista decennierna av 1800-talet ändrade de nya statliga satsningarna så småningom den gamla asiatisk-iranska strukturen i Teheran till en relativt europeiskt orienterad struktur. Teheran förändrades från en medeltidsstad med samhällsgrupper som byggde på agrarsamhället och det feodala systemet till en relativt stor stad med flera olika samhällsgrupper. Nya byggnader uppstod och nya gator och torg byggdes. Nya tekniska framsteg, däribland telegraf, telefon, spårvagn, tåg och gaslampor användes.

Det första tåg som trafikerade Teheran och en närliggande stad var början på en kommande revolutionerande utveckling

⁵²⁶ Zavesh, s. 49–52; Saidneya, 1994, s. 36.

av de moderna färdmedlen i Teheran. Tåget skapade i början stor förvirring bland folket i huvudstaden. De vågade inte åka i det, även om det hade delats i manliga och kvinnliga vagnar för att tillmötesgå de islamiska traditionerna. Shahens resa med tåget minskade så småningom rädslan och det blev ett populärt färdmedel vid ingången till och början av 1900-talet⁵²⁷.

År 1892, då den första kartan över Teheran publicerades, beräknades antalet hushåll i huvudstaden till 18 000, varav hälften var belägna de gamla murarna. Då fanns 47 moskéer, 35 skolor av traditionellt och modernt slag och 190 turkiskt bad (*hammam*) i staden⁵²⁸.

De första bilar importerades till Teheran av Mozafaraddin shah i början av 1900-talet. Han köpte bilar under sin europeiska resa. Den första bilen som nådde Teheran väckte stort intresse och en stor förvåning bland folket. Den hade en begränsad körbana i den nybyggda delen av staden, men importen av nya bilar från Fordfabriken fick under kommande tider myndigheterna att anpassa huvudstaden till den nya importerade teknologin. År 1911 stiftades den första lagen om skatt på bilar⁵²⁹.

De flesta av de historiska byggnaderna i Teheran byggdes under andra hälften av 1800-talet, en period som efter Naseraddin shah kom att kallas för Naseriyye. Byggnaderna Hasan Abad, Sepahsalars Palats (Kakh-e Sepahsalar) som sedan användes som det första parlamentssätet (bild 5), Kungliga banken (Bank-e Shahi) och teknikskolan Dar-alfenon är några av de viktiga arkitektoniska minnesmärkena från denna period⁵³⁰. Uppbyggnads- och utvecklingsprocessen

⁵²⁷ Hasanbeygi, s. 161–164.

⁵²⁸ Saidneya, 1994, s. 30.

⁵²⁹ Hasanbeygi, s. 176–179.

⁵³⁰ Zavesh, s. 61–62; Pakdaman, 1994, s. 63, 67, 68.

fortsatte fram till slutet av 1800-talet (Bild 6). Trots detta var moderniseringen i huvudstaden under qadjar-tiden mycket begränsad och förändringarna kunde inte förvandla Teheran till en modern och europeiskt orienterad stad, något som Istanbul hade varit under lång tid.

Bild 5

Källa: Pakdaman, 1994, s. 67

*Sepahsalar*s palats (*Kakh-e Sepahsalar*), en byggnad som symboliserade moderniseringen i qadjar-tidens Teheran.

Bild 6

Källa: Irania, 1997

En målning av qadjar-shahens slott och den nya utsikten över slottsområdet i huvudstaden Teheran. Under de sista decennierna av 1800-talet dekorerades Teheran med vackra byggnader även om deras antal var litet och slottsområdet mycket begränsat. De nya byggnaderna tillhörde shahen, statsmännen och den översta skiktet, samt de europeiska beskickningarna. Därför ändrade de sällan stadens struktur och utseende.

Teherans uppbyggnad stoppades inför och under den konstitutionella revolutionen. Efter revolutionen diskuterade man till och med att göra en stad i mellersta Iran till huvudstad. Teheran behöll därigenom sitt utseende från Naseriyye-perioden fram till början av 1930-talet, då Pahlavi-shahen började bygga om staden till en ny och modern huvudstad⁵³¹. Teheran kom därefter att utvecklas till en mångmiljonstad.

⁵³¹ Zavesh, s. 65–66; Saidnya, 1994, s. 39.

De moderna arkitektoniska stilarna i Teheran

Den traditionella arkitekturen i Iran kännetecknades av "inåtriktade" byggnadsstilar med främre delen av byggnaden riktad mot den inre gården. Byggnaderna var ofta byggda i en våning och fönstren vette mot en gård omgärdad av byggnader och murar. Tvärtemot moderna byggnader som fick ljuset från det yttre rummet fick huset i den traditionella stilen ljuset från den inre gården. Det offentliga rummet, som utgjordes av smala och krokiga gator och torg låg bakom och inre gården framför byggnaderna.

Stilen präglades av det islamiska synsättet som fäste stor vikt vid familjens integritet. Familjemedlemmarna delade en stor del av vardagslivet med sina närmaste, sin familj och nära släktingar. Kvinnor och barn var helt segregerade från det offentliga rummet och bodde i den inre delen av huset (*anderoni*), medan männen som ansvarade för familjen i det kollektiva rummet antingen bodde i den yttre delen av byggnaden (*biruni*) och träffade där andra män eller vistades i familjens privata. Fattiga använde den privata delen för båda syftena. Männen flyttade sina yttre kontakter till tehuset och moskén eller så fick kvinnor och barn lämna vardagsrummet så länge kontakterna över gränsen till det privata pågick. Könsegregationen upprätthölls alltid med stor noggrannhet och detta återspeglades i de muslimska samhällenas arkitektur.

Moderniseringen förändrade den stängda och inåtriktade arkitekturen till en öppnare, *utåtriktad* stil. Härmed fick det offentliga rummet stor betydelse, och kontakten med det blev betydelsefull för familjemedlemmarna. Under denna period vändes byggnadernas centrala del utåt. Raka och breda gator och torg som byggdes framför främre delen av byggnaderna

hade sin bakgrund i moderniseringens ideal. De moderna arkitektoniska stilarna byggde på en nära förbindelse mellan människorna i det offentliga rummet⁵³².

Bild 2 visar Topkhaneh-torget och de omkringliggande byggnaderna. Torget byggdes i mitten av 1800-talet och byggdes om och renoverades vid olika tillfällen. Alla byggnaderna hade byggts riktade utåt och fönstren öppnade husen mot det stora torg som planerades med raka linjer och avdelningar. Flera byggnader av samma typ byggdes vid denna tid.

I slutet av Naserriye-perioden och efter uppbyggandet av huvudstaden med början 1873, då staden omstrukturerades av en iransk och en fransk arkitekt efter modeller hämtade från Europa, fick Teheran ett nytt utseende. De gamla murarna som hade byggts under 1553 hade ersatts av nya murar, staden hade utvidgats till nya områden och invånarnas och byggnadernas antal hade ökat. Den traditionella krokiga vägar och gator hade också förändrat åtminstone i det centrala området, och nya gator och torg symboliserade den nya tiden⁵³³. Teheran behöll detta utseende fram till 1929, då stadens grundläggande ombyggnad började.

Upprättandet av nya tjänster, ämbeten och institutioner resulterade i byggandet av moderna hus med europeiska arkitektoniska stilar. Privatpersoner i det högre skiktet av det urbana samhället tog också intryck av de nya arkitektoniska stilarna och använde dem i sina byggnader. Utvecklingen av relationerna med Europa gav också upphov till uppförande av europeiska ambassader i Teheran.

De nya stilarna och byggnaderna började ändra den gamla inåtriktningen i arkitekturen, även om både stilarnas användning och moderniseringens utveckling i Teheran var i jämförelse med Istanbul mycket begränsade och långsammare. En allmän förändring av husbyggandet krävde kulturell beredskap

⁵³² Pakdaman, 1994, s. 53.

⁵³³ Pakdaman, 1994, s. 53-54.

och ekonomiska resurser, något som inte förverkligades i Teheran förrän på 1930-talet.

Europa upplevde under 1800-talet den s.k. eklekticismen. Stilen byggde på pluralism och gav möjlighet till blandning av flera olika arkitektoniska stilar från klassiska till medeltida och gotiska samt rokoko och barock. Just denna blandade arkitektur började växa fram i Teheran under de senare decennierna av 1800-talet⁵³⁴. De flesta av de moderna byggnaderna, såväl statliga som privata, efterhärnade de europeiska stilarna. De nybyggda torgen i Teheran (bild 2) omgärdades t.ex. av dekorerade tvåvåningshus. Byggnaderna var också utåtriktade och deras fönster öppnades mot torget. I mitten av torget utformades också en staty, vilken påminde om de förhärskande förebilderna i Europa⁵³⁵. Den europeiska dominansen utvecklades parallellt med fördjupningen av moderniseringen i huvudstaden i slutet av 1800-talet. Därmed blev såväl Teherans utseende som den arkitektoniska förändringen så småningom ett kännetecken för moderniseringen.

Arkitekterna i Teheran fick under samma period en viss förståelse för de persisk-iranska stilarna. Detta skapade nya blandningar av europeisk och persisk-iransk arkitektur. Byggnaden Shams-el-Emareh (bild 7) söder om Topkhane-torget uppvisade denna blandning; så även byggnaderna närmast Topkhane-torget (bild 2) (ombyggt 1883), däribland Bank-e Shah-i och Teheran-kommunhuset.

⁵³⁴ Pakdaman, 1994, s. 54.

⁵³⁵ Pakdaman, 1994, s. 59.

Bild 7 Källa: Kasraian & Zolfagari, s. 152
Slottet Sham-el-Emare (byggnadernas sol), byggt 1868, var en av de första byggnaderna under Qadjar-tiden som byggde på både iranska och europeiska arkitektoniska metoder. Byggnaden representerade den traditionella arkitekturen och palatset Ali-Qapu som hade byggts under Safavi-dynastin i dåvarande huvudstaden Esfahan, samt symboliserade de aktuella arkitektoniska stilarna i Europa.

De eklektiska arkitektoniska stilarna användes i de flesta av byggnaderna inom slottsområdet och i de kommersiella byggnaderna i Teheran. Stilarna visade sig också i de flesta byggnader som i slutet av 1800- och början av 1900-talet byggdes i villaområdena i norra Teheran⁵³⁶ (bild 8).

⁵³⁶ Pakdaman, 1994, s. 59, 64–67.

Bild 8

Källa: Marefat, s. 99

Sardar Assads Hus, en europeiskt orienterat privat hus, byggt i slutet av 1800-talet. Huset hade tydliga inslag från den europeiska arkitekturen. Huset var utåtriktat och hade delats efter funktionella principer. Huset var också indelade efter europeiska stilar. Vardagsrum och matsal låg på första våningen och sovrummen på den andra. Det byggdes också en balkong och en terrass på den yttre kanten. Arkitekten var en iranier som aldrig hade varit utomlands, men han lyckades ändå imitera de europeiska stilarna.

Utvecklingen i Istanbul

Till skillnad från den unga huvudstaden i Iran går rötterna till den ottomanska huvudstaden Istanbul långt tillbaka i Bospor-traktens anrika historia. Istanbul blev under sin långa historia centrum för olika civilisationer och maktcentra. Dessa civilisationer hade olika uppfattningar om hur stadslivet i området skulle organiseras. De hade också olika målsättningar för uppbyggandet av staden och genomförde sina egna planer och skapade därmed olika arkitektoniska traditioner. Dagens Istanbul har en unik samling av arkitektur från olika tider och traditioner⁵³⁷. Istanbul har samtidigt en unik geografisk ställning mellan två kontinenter med olika kulturella, historiska och kommersiella territorier och med kommunikationsmöjligheter både till lands och till havs. Detta förklarar Istanbuls långa historia som en huvudstad för mäktiga individer och dynastier och som ett centrum för unika historiska händelser.

Konstantinopel uppnådde sin internationella storhet under det romerska imperiet, då detta delades i två separata riken. Staden blev huvudstad i Östromerska riket och hade dessförinnan byggts upp av kejsar Konstantin utifrån grekisk-romerska arkitektoniska stilar och traditioner. Hans staty på Çemberlitaş väcker minnet av denna storhetstid⁵³⁸. I enlighet med den grekisk-romerska stilen byggdes den nya staden med breda gator med höga kolonner på båda sidor. I gatornas skärningspunkter byggdes stora torg som dekorerades med statyer. Således började Konstantinopel med sina vackra torg, breda gator och prydda byggnader sin nya historia utveckling.

Under den ottomanska tiden (1453–1922) ändrade staden gång på gång karaktär och kultur. De nya invånarnas bakgrund som

⁵³⁷ Belge, s. 1–2.

⁵³⁸ Belge, s. 1–2.

jordbrukare och boskapsskötare satte spår på stadens arkitektur. De flesta av villorna hade stora marker för boskapsskötsel, och detta minskade behovet av att bygga gemensamma gårdar och parker för allmänheten. Den typiska lantliga stilen som existerade fram till mitten av 1800-talet berodde dock inte bara på invånarnas bakgrund som boskapsskötare. Rädslan för jordbävningar, liksom de ekonomiska funktionerna gav det lantliga levnadssättet möjlighet att överleva under tiden. Den islamiska tron på livets tillfällighet och familjens religiösa intimitet hejdade också förändringen av huvudstadens dominerande struktur⁵³⁹.

Ottomanerna ärvde många byggnader från Bysans-tiden. De gjorde t.ex. om åtta bysantinska kristna kyrkor till islamiska moskéer. Sultan Mehmet utsåg som år 1453 Istanbul ottomansk huvudstad ägde i princip hela staden efter ockupationen. Han delade ut byggnaderna till sina anhängare, skänkte en del av byggnaderna för såväl privat som kollektiv bruk och sålde en annan del av staden till turkiska medborgare. Sultanen bjöd också det ottomanska folket att flytta till huvudstaden och bosatta sig där. De behövde inte betala för att erhålla mark i staden. Således fick Istanbul ett helt nytt utseende efter ottomanernas ockupation, seger och bosättning⁵⁴⁰.

Den typiska ottomanska stilen visade sig i de arkitektoniska stilar som användes i uppbyggandet av bostadsområden vilka kallades *külliye*. Dessa områden byggdes ofta upp i stadens fattiga delar och hade en stängd och inåtriktad karaktär. Moskén låg i centrum av området och alla andra byggnader, däribland skolor och sjukhus, öppnades mot moskén. Detta betydde att staden och den allmänna färdvägen låg på byggnadernas baksida. Stilen motverkade stadens harmoni och

⁵³⁹ Belge, s. 3, 5; Bayrak, s. 50.

⁵⁴⁰ Bayrak, s. 47–48.

geometri. Den gjorde nämligen det omöjligt att bygga raka förbindelser mellan olika delar av staden. Gatorna och vägarna fick också göras krokiga och ofta till återvändsgränder⁵⁴¹. Gator och vägbyggande påminde alltså om den traditionella stilen som fram till moderniseringen i de muslimska städerna dominerade huvudstaden Teheran och flera andra storstäder i den muslimska världen.

Den andra utmärkande egenskapen i den ottomanska huvudstaden var stadens indelning i olika distrikt som byggde på geografiska grunder och invånarnas etniska tillhörighet. Även människornas tidigare boende i området var avgörande. Detta hindrade också staden från att bara indelades efter invånarnas samhällsklass och förmögenhet. Olika samhällsklasser från rika till fattiga var grannar i samma bostadsområde. I mitten av bostadsområdena byggdes ofta ett torg med viktiga byggnader, bl.a. en restaurang, en speceriaffär och andra allmänna lokaler.

Stilen byggde på olika kulturella, religiösa och politiska faktorer. Den islamiska traditionen vad gällde arbetsfördelning och segregation med avseende på kön satte under den långa ottomanska tiden sina spår på *külliyeh*-stilen och omstruktureringen av staden. Man återvände till familjens och släktens *uzlet* (segregering, privat) och *mahremiyet* (konfidentialitet, religiöst tillåten intimitet mellan könen) i stället för att tillbringa sin fritid i det offentliga rummet.

Allt detta gjorde att olika områden av staden levde isolerade från både varandra och staden centrum, och Istanbul utvidgades till en storstad bestående av enskilda byar⁵⁴². Detta gjorde att staden och den inre delen av slottet fick en alltmer labyrintisk karaktär, även om dessa brister inte kunde hindra

⁵⁴¹ Belge, s. 3, 4.

⁵⁴² Belge, s. 4.

huvudstaden att under sin glanstid konkurrera med jordens vackraste och mest välbyggda huvudstäder.

Den turkiske forskaren Orhan Bayrak delar i sin bok *Istanbul Tarihi* in den ottomanska huvudstadens utveckling i fyra perioder:

utvecklingsperioden från och med 1453,
utvecklingens avstannande 1595–1699,
återgångsperioden 1699–1792 och
sammanbrottet 1792–1922.

Under den första perioden fortsatte ombyggnaden av huvudstaden. Staden behöll sin identitet som en utvecklad huvudstad som ägde en unik kulturell och geografisk identitet. Huvudstaden uppvisade sitt rika arv från gångna tider och sin långvariga närvaro i skärningspunkten mellan flera kulturer i öst och väst. Under den andra perioden stoppades Istanbulns ombyggnad och staden präglades av periodiska ekonomiska och politiska kriser och under den tredje perioden led staden av krig, flyktingströmmar, ekonomiska kriser och olika epidemier.

Under den fjärde perioden avlöstes den gamla strukturen av en ny identitet som började växa fram under reformarbetet *tanzimat*. Istanbul upplevde den moderna tiden genom nya byggnader och när nya planer och omstruktureringar trädde i kraft. Genomförandet av de nya planerna kunde dock inte förta stadens gamla identitet som en mötesplats för olika kulturer och civilisationer och arkitektoniska stilar. Den stod inte kvar på samma sätt som förut, men blev inte heller en kopia av andra europeiska städer. Istanbul blev en stad med en blandning av det nya och det gamla, en blandning av väst och öst. Det var en ny identitet som Istanbul under senare tider delade med Teheran och många andra städer i periferiländerna, en identitet som återspeglade den halvt moderna och halvt traditionella samhällsutvecklingen.

Kontakten mellan den europeiska och ottomanska arkitekturen började tidigt, efter ockupationen 1453, men den första viktiga byggnad som byggdes av ottomanerna i Istanbul efter modell från Europa var slottet Sadabad i den asiatiska delen av Istanbul. Slottet byggdes 1722 efter den ottomanske ambassadörens rapporter om franska byggnader, däribland Fontainebleau. Därefter bjöds det in utländska arkitekter till huvudstaden. De byggde moderna byggnader i den asiatiska delen av Istanbul för höga tjänstemän, som följde kungens exempel och imiterade de europeiska arkitektoniska stilarna⁵⁴³.

Man fick dock inte möjlighet att ändra de dominerande traditionella stilarna efter modellerna från Europa innan man hade befriat sig från tanken om att stå emot den "kristna europeiska kulturen". Den västerländska omvandlingen av ottomansk konst och arkitektur inträffade sent under 1800-talet, sedan kulturella förändringar och materiella framgångar hade skapat en ny atmosfär för europeiseringen av staden. Först dominerade den franska rokokon och därefter infördes flera olika stilar⁵⁴⁴.

⁵⁴³ Palmer, s. 38.

⁵⁴⁴ Ödekan, 1990, s. 347–348.

Istanbul under *tanzimat*

Utvidgningen av västvärldens industrialisering och dess konsekvenser började ändra världens utseende från och med mitten av 1700-talet. Industrialiseringen ändrade också den traditionella strukturen i storstäderna runtom i världen. Ottomanska riket befann sig i början utanför den förödande industrialiseringsprocessen. Under 1800-talet upptäckte ottomanerna att de var tvungna att ta del av den pågående förändringen i de mäktiga europeiska städerna. Tanken öppnade vägen för reform- och moderniseringsarbetet och Istanbul fick sin del av det.

Förändringen av Istanbul var under *islahat*- och därefter *tanzimat*-tiden så djupgående att man bara kan jämföra den med ombyggnaden av staden under Konstantins tid. Man försökte i de båda fallen skapa en ny balans mellan de olika geografiska och arkitektoniska faktorer som präglade stadens struktur. Det var inte första gången som ottomanska städer satsade på att ta på sig den västerländska klädseln, men denna gång byggde europeiseringen av den ottomanska huvudstaden på praktiska omläggningar⁵⁴⁵. Processen började med sultan Mahmud II, då antalet invånare i huvudstaden uppgick till flera hundra tusen personer och fortsatte parallellt med utvecklingen av moderniseringsarbetet. År 1828-1829 uppskattades huvudstadens invånare till uppemot 359 000 personer⁵⁴⁶.

Det var dock under sultan Abdülmacits tid som Istanbul började sin färd mot sin nya identitet. Abdülmacit byggde slottet Dolmabahçe. Det var inte bara hans hem, utan symboliserade också den nya tiden i huvudstaden. På samma

⁵⁴⁵ Belge, s. 5.

⁵⁴⁶ Bayrak, s. 99.

sätt som Operan i Paris symboliserade den andra och St. Pancras-stationen i London den viktorianska epoken, utgjorde Dolmabahçe en symbol för moderniseringen av den ottomanska huvudstaden under *tanzimat*. Dolmabahçe hade samma form som Versailles, men arkitekturen efterliknade den i Venedig⁵⁴⁷ (Bild 9).

Bild 9

Källa: Akat, s.104–105.

Dolmabahçe var inte bara en symbol för den arkitektoniska moderniseringen av Istanbul under den ottomanska tiden. Det var också en symbol för början av europeiseringen av det ottomanska systemet inom olika sociala, kulturella, byråkratiska och teknologiska områden.

Sultan Abdülmacits förflyttning till slottet Dolmabahçe inträffade parallellt med byggandet av det sista huset i det traditionella slottsområdet Topkapı. Avståndet mellan Dolmabahçe och Topkapı var inte mer än några kilometer, men sultanen flyttade i och med detta från en civilisation i öst till en annan i väst⁵⁴⁸.

⁵⁴⁷ Palmer, s. 46, 147.

⁵⁴⁸ Belge, s. 6.

Byggandet av Dolmabahçe följdes av flera slott, hus och anläggningar som byggdes av staten och rika inhemska och utländska medborgare nära det nya maktcentret⁵⁴⁹. Sultanens byte av bostadshus följdes av förflyttningen av militär-anläggningar och uppbyggandet av moskéer och polisstationer. Det tidigare begränsade Galata-området utvecklades till ett stort bostads- och affärsområde.

Samtidigt förändrades strukturen för stadens kommunikation. ”År 1845 lät sultan Abdülmacits mor bygga Karaköy-bron mellan två viktiga affärs- och arbetsområden, Eminönü och Galata”⁵⁵⁰. Den kopplade de traditionella och moderna delarna till varandra. År 1846 fick vissa av Istanbuls gator och torg gasbelysningar och år 1855 användes överskottet av gas från slottet för att belysa en del av gatorna i huvudstaden⁵⁵¹. Året därpå fick sändebudet i London, Bekir Pascha, arbeta fram en ny plan för utvecklingen av Istanbul. Han försökte utifrån sina erfarenheter i Europa planera uppbyggandet av parker, trädgårdar och en tågstation på tomma platser mellan byggnaderna⁵⁵². År 1849 upprättades företaget Şirket-i Hayriye för att arrangera båtresor och kommunikation inom Boğazområdet. År 1855 började uppbyggandet av den första järnvägen i Istanbul⁵⁵³.

Satsningarna bidrog till inflyttningen till huvudstaden. År 1844 genomfördes den första folkräkningen i Istanbul⁵⁵⁴. År 1848 beräknades antalet invånare till 644 000 och elva år

⁵⁴⁹ Ist. Ansi, vol1, s. 45.

⁵⁵⁰ Belge, s. 6; Ödekan, 1990, s. 352.

⁵⁵¹ Bayrak, s. 105, 109.

⁵⁵² Bayrak, s. 105–106.

⁵⁵³ Bayrak, s. 105–106, 109.

⁵⁵⁴ Ist. Ansi, vol 1, s. 46.

senare, inklusive närliggande områden, till drygt 873 000 personer⁵⁵⁵.

År 1854 eldhärjades 740 hus i Aksaray. Planeringen för att bygga om det eldhärjade området leddes av en italiensk arkitekt⁵⁵⁶. Beyoğlu-området byggdes under denna process och Galata-området representerade också europeiseringsprocessen. Uppbyggandet av nya ambassader i detta området gav ny fart åt områdets omstrukturering. Därefter utvecklades den ottomanska huvudstaden inom ramen för en ny uppfattning om det urbana livet.

Uppbyggandet av militära och civila industrianläggningar ändrade i mitten av seklet utseendet av Halic- och Tophaneområdet (bild 10), medan de ekonomiska företagen i Galata- och Karaköy-området och deras kommersiella relationer med utlandet förvandlade dessa områden till ett aktivt marknadscentrum.

Samtidigt fick det ekonomiska slöseriet vid hovet ottomanerna att låna pengar från utlandet. Pengarna användes framför allt i Istanbul. Det ekonomiska beroendet av utlänningar gav trots negativ påverkan på landets ekonomi huvudstaden ett nytt liv. Nya regler om byggandet av nya hus i huvudstaden trädde i kraft och detta, liksom den nya ekonomiska inflödet till huvudstaden gav Istanbul ett nytt utseende.

⁵⁵⁵ Milliyet-armagani, s. 162.

⁵⁵⁶ Bayrak, s. 108.

Bild 10

Källa: Istanbul Ansiklopedi, s. 45

Byggnadernas arkitektoniska stilar och den bebyggda hamnen i Tophane-området liksom de moderna artillerierna och soldaternas europeiskt orienterade klädsel exemplifierar den breda moderniseringen under Abdülmacits tid i Istanbul.

De icke-muslimska minoriteterna och de utländska medborgarna i Istanbul hörde till de grupper som belönades under genomförandet av moderniseringsarbetet. Deras ekonomiska framgång gav dem möjlighet att införa ett modernt europeiskt levnadssätt i den ottomanska huvudstaden och utvidga det. De nya samhällsgrupperna utvecklades alltmer och deras moderna levnadssätt lockade till sig stora grupper bland de lokala och muslimska invånarna att förändra sitt vardagsliv. Det moderna levnadssättet avlöste så småningom en del av den traditionsbundna och islamiska livsformen⁵⁵⁷.

Under denna period inspirerade barock, rokoko, empiri och nygotik vid byggandet av slott, militära anläggningar, privata byggnader och moskéer⁵⁵⁸. Förändringarna utvidgades till olika områden som målarkonst, design av kläder och dekoration av möbler och heminredning. Reformerna och inflödet av

⁵⁵⁷ Ist. Ansi., vol 1, s. 45.

⁵⁵⁸ Ist. Ansi., vol 1, s. 45.

kapital till huvudstaden upplöste så småningom det gamla islamisk-ottomanska värdesystemet och gav utrymme för utvecklingen av den europeiska kristna etiken. Processen präglade människornas vardagsliv och ledde till vidare förändringar i huvudstaden, särskilt för de samhällsgrupper som hade bättre ekonomiska resurser⁵⁵⁹.

Under Krimkriget 1853–1856 befann sig flera européer, däribland engelsmän, fransmän och italienare, i huvudstaden. De påverkade den urbana befolkning som hade börjat imitera det moderna europeiska vardagslivet. Deklarationen om jämlikhet mellan muslimer och icke-muslimer 1839 och 1856 lockade flera minoritetsgrupper till Istanbul. Detta öppnade vägen för inflyttning av kristna från bl.a. Polen och Ungern. En del valde att konvertera till islam, medan andra behöll sin religiösa tro. Många av invandrarna följde det europeiska levnadssättet i sitt vardagsliv och många använde de europeiska stilarna i sina byggnader. De byggde nya stadsdelar, däribland Polonezköy i Üsküdar-området i Istanbul. Där använde de nya metoder för att bruka jord och plantera träd, vilka förbättrade växtligheten i huvudstaden⁵⁶⁰.

Folkflyttningen ökade stadens invånarantal och detta gav i sin tur upphov till förändringar av den traditionella livsstilen. Utvecklingen av det nya levnadssättet utgjorde grunden för den allmänna benägenheten att öka sin konsumtion och börja använda lyxvaror. Därefter präglades invånarnas vardag av deras försök att organisera sina liv i brytningspunkten mellan det europeiska levnadssättet *ala-franga* och det ottomanska *ala-turka*⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ Ist. Ansi, vol 1, s. 46.

⁵⁶⁰ Palmer, s. 143.

⁵⁶¹ Ist. Ansi, vol 1, s. 46.

År 1854 avlöste organiseringen av det första borgmästar-ämbetet, *sahamini*, den gamla organiseringen av stadens ledning i Taksim-området. Detta bostadsområde hade då en majoritet av utlänningar och icke-muslimska minoriteter. Ett nytt hus byggdes för verksamheten och borgmästarens anställda fick nya uppgifter. De skulle bygga nya gator och gångbanor och ge gatorna lämpliga namn. De verksamma i huset skulle också kontrollera de offentliga platserna, bl.a. restauranger, hotel och teater. År 1857 började ämbetet få nya uppgifter som hade hämtats från de europeiska storstäderna. Man imiterade också organiseringen av den franska kommunen genom att upprätta Istanbuls kommunfullmäktige⁵⁶². Äganderätten i Istanbul reformerades efter dåtidens behov. Nya vägar byggdes och gravarna på gravplatserna i Taksim- och Tepebaşı-områdena flyttades. Nya trädgårdar och parker och ett sjukhus byggdes också på platsen⁵⁶³.

År 1855 byggdes bron Galata Köprüsü mellan de gamla och nya områdena och 1865 byggdes en ny bro i Karaköy. Arbetet leddes av en engelsk ingenjör⁵⁶⁴. Allt var modernt. Brobyggandet mellan de gamla och nya områdena exemplifierar utvecklingen av kommunikation i staden. De nya broarna symboliserade den snabba utvecklingen av bostads- och affärsområdena i den europeiskt orienterade delen av huvudstaden.

Användandet av moderna framsteg i Istanbul ändrade den allmänna livssituationen i staden. År 1872 började det första tåget att rulla i huvudstaden⁵⁶⁵ och 1873 började man använda spårvagnar som drogs av hästar⁵⁶⁶. En station byggdes i den

⁵⁶² Ist. Ansi, vol 1, s. 46; Palmer, s. 144.

⁵⁶³ Bayrak, s. 109.

⁵⁶⁴ Bayrak, s. 113.

⁵⁶⁵ Bayrak, s. 118.

⁵⁶⁶ Ödekan, 1990, s. 352; Bayrak, s. 118.

gamla delen, och den utgjorde ett nytt centrum för kommunikationen mellan Istanbul och dess kringliggande områden. Detta ändrade i sin tur stadens utseende och arkitektur. Det tog inte lång tid förrän elektriciteten hade ersatt hästen.

Tunnelbanan i Istanbul var den första i världen efter London. Den byggdes under 1871–1874 mellan bostadsområdet Beyoğlu och arbetsplatserna i Galata och Karaköy⁵⁶⁷.

Efter bränder utnyttjade myndigheterna möjligheten att bredda de traditionellt smala gångbanorna i den gamla delen av staden. Gatubelysning ändrade också levnadssättet i staden. Den nattliga fritidskulturen började utvecklas. Detta satte också spår i förändringen av stadens struktur⁵⁶⁸.

Under Sultan Abdülaziz tid (1861–1876) upplevde Istanbul sin gyllene epok. Uppbyggandet av staden fortsatte och de moderna områdena utvidgades. Under denna period var staden mer utvecklad och prydligare än någonsin, men detta försämrades under kommande sultaners styre. Abdülaziz brukade spontant besöka olika delar av huvudstaden. Han använde flera slott och åkte mellan dem via olika gator. Detta ledde till att alla byggnader och gator alltid hölls i gott skick⁵⁶⁹.

Istanbul fortsatte sin utveckling även under sultan Abdülhamits tid (1876–1909), trots att staden under denna period upplevde både med- och motgångar⁵⁷⁰. Stadens invånarantal ökade under denna period kraftigt på grund av krig, flyktingströmmar och ockupation. År 1877 stiftades den första lagen om stadens ledning och borgmästarämbete.

⁵⁶⁷ Belge, s. 6; Ödekan, 1990, s. 352; Bayrak, s. 119.

⁵⁶⁸ Belge, s. 6.

⁵⁶⁹ Ist., Ans., vol 1, s. 23.

⁵⁷⁰ Ist., Ans., vol 1, s. 39.

År 1878 beräknades antalet invånare i Istanbul till drygt en halv miljon. Efter bara sju år var antalet 874 000 personer⁵⁷¹. Trots de dramatiska invandringen till staden och dess konsekvenser fortsatte uppbyggandet i de rika och välbärgade områdena⁵⁷².

Efter fredsavtalet 1878 med Ryssland och ryssarnas ockupation av områden på Balkan flydde tusentals människor till Istanbul. Befolkningen i huvudstaden fördubblades inom kort⁵⁷³ och staden utsattes för ökande fattigdom, spridning av sjukdomar och epidemier samt kaos i samhällslivet⁵⁷⁴. År 1882 utfärdades regler för uppförandet av nya byggnader. Reglerna syftade till att göra huvudstaden till ett brett kommersiellt centrum och en aktiv hamnstad. Den gamla uppfattningen om Istanbul som sultanens huvudstad var redan överspelad⁵⁷⁵.

Istanbul var i början av 1890-talet en stad med en blandning av kulturer. Taksim-området uppvisade en ny (europeisk, asiatisk och nordafrikansk) identitet⁵⁷⁶, medan de gamla områdena fortsatte att utvecklas på sina gamla rötter. Klyftan mellan rika och fattiga bostadsområden fördjupades och människor från olika samhällsklasser började flytta till olika bostadsområden. Under denna period berömdes staden av flera europeiska resenärer, däribland fransmannen Paul de Régla som 1890 beskrev den så här:

Det kan inte förnekas att det inte finns många städer som kan jämföras med Istanbul. Det gamla Bysans är som en triangulär amfiteater som på ett mystiskt sätt har omringats av havet- av Marmarasjön och av Bosporen.

⁵⁷¹ Bayrak, s. 123.

⁵⁷² Bayrak, s. 123.

⁵⁷³ Palmer, s. 174.

⁵⁷⁴ Bayrak, s. 122, 123.

⁵⁷⁵ Ist., Ans., vol 1, s. 39.

⁵⁷⁶ Palmer, s. 192.

Istanbul kan bara jämföras med det gamla Rom, byggt på sju kullar⁵⁷⁷.

Uppbyggandet av huvudstaden fortgick i början av 1900-talet. År 1905 användes de första bilarna i Istanbul. Deras antal ökade snabbt liksom användandet av andra nya färdmedel och teknologier och de lade grunden för radikala förändringar i stadens struktur. Ombyggnaden av bron Galata Köprüsü år 1912 var en resultat av inflödet av modern teknologi. År 1914 togs den första elcentralen i Istanbul i bruk. Samma år kunde folket använda el i sina hem och den första elektriska spårvagnen började rulla över Karaköy-bron⁵⁷⁸. Utvecklingen fortsatte och år 1922 köptes den första ångbåten som skulle trafikera olika delar av huvudstaden och dess kringliggande områden. Detta gav upphov till uppbyggandet av ett nytt hamnområde, även om båtresorna i Istanbul hade pågått sedan 1844⁵⁷⁹.

Istanbul stod dock inför några dystra år. År 1911 förstördes 2 400 hus, 3 000 affär och många andra byggnader, däribland moskéer, skolor och fabriker i brandkatastrofen i Aksaray-området. Året därpå eldhärjades än en gång drygt tusen hus i området kring området Sultan Ahmed⁵⁸⁰. Efter kriget 1912 med Italien flydde än en gång tusentals människor från Balkan till Istanbul. Under 1914–1916 stoppades importen av spannmål från Ryssland, Frankrike och Grekland. Bristen på matvaror drabbade staden hårt. Flyktingströmmen förvärrade bristen. Tyfus och andra epidemier spred sig i huvudstaden⁵⁸¹.

⁵⁷⁷ Bayrak, s. 124.

⁵⁷⁸ Bayrak, s. 133.

⁵⁷⁹ Ödekan, 1990, s. 351.

⁵⁸⁰ Bayrak, s. 131.

⁵⁸¹ Palmer, s. 257.

År 1918 ockuperade de allierade stormakterna Bosporen och Marmarasjön. Engelska flygplan bombade 1918 huvudstaden. Under 1918–1919 var Istanbul en besegrad stad fylld av fattiga och sårade människor som hade förlorat hoppet⁵⁸². År 1918 eldhärjades 7 500 hus och cirka en tredjedel av staden förstördes i en brand i Fatih-området⁵⁸³. År 1920 ockuperades Istanbul i sin helhet. Engelsmännen ledde ockupationen. Samma år fick Istanbul än en gång ta hand om flera båtar fyllda med flyktingar från Sovjetunionen⁵⁸⁴. Året därpå uppgick antalet invånare i Istanbul till 1 300 000⁵⁸⁵.

Bild 11 påvisar den snabba utvecklingen under andra hälften av 1800-talet. Både affärs- och bostadsområdena omkring Dolmabahçe och det tidigare glest bebyggda bostadsområdet i den gamla delen av Istanbul hade blivit allt mer tätbefolkade. Nya bostadsområden hade upprättats i den nybyggda delen av Halic-området och i den asiatiska delen. En jämförelse mellan bilderna 11 och 12 visar den snabba förändring som huvudstaden upplevde i början av 1900-talet. Istanbul redan var en metropol i slutet av ottomanernas tid.

⁵⁸² Bayrak, s. 134; Palmer, s. 272; Shaws, s. 329.

⁵⁸³ Bayrak, s. 134.

⁵⁸⁴ Palmer, s. 278, 279.

⁵⁸⁵ Bayrak, s. 134.

Bild 11

Källa, Bayrak, s. 111

Istanbul år 1911. De nya områdena har utvecklats och staden har utvidgats. Istanbul är nu en metropol med mer än en miljon invånare.

År 1923 befriades Istanbul från främmande soldater. Turkarna fick makten igen, men samma år valdes Ankara till ny huvudstad. Därefter glömdes den gamla och historiska huvudstaden bort⁵⁸⁶. Men den dystra situationen, dvs. krig, belägringar, epidemier, flyktingströmmar och uppkomsten av en centralmakt som vände staden ryggen, kunde inte hindra Istanbul att fortsätta sin utveckling och modernisering. Istanbul hade tillräckliga materiella och kulturella resurser för att inleda en ny fas i en planerad och homogen modernisering (se bild 21) trots att de kommande händelserna visade att dessa värdefulla resurser knappt kom till användning.

⁵⁸⁶ Palmer, s. 292, 293; Belge, s. 4, 5

Bild 12

Källa: Bayrak, s. 113

Istanbul år 1919. Utvecklingstakter har blivit snabbare och ökningen av ytan och invånarnas antal har gjort huvudstaden till en världsstad.

De nya arkitektoniska stilarna i Istanbul

Den arkitektoniska förändringen satte först sina spår på offentliga anläggningar, däribland pensionat, gravstenar och gravplatser, affärslokaler och vattenkällor⁵⁸⁷. Men europeiseringens rötter dels i förändringar i Europa och dels i de orientalisk-islamiska traditionerna gav den en tveeggad karaktär och gjorde att viljan till återgång till det gamla existerade sida vid sida med moderniseringsprocessen. Till exempel fortsatte traditionen att bygga nya moskéer under 1800-talet, men arkitekturen ändrades och byggde på de nya moderna stilarna. Moskéernas allmänna sal utgjorde under denna period en stor del av moskéns yta, samtidigt som ett tvåvåningshus indelat i gästrum, kvinnoförsamling m.m. byggdes vid sidan av den centrala byggnaden. Moskén Ortaköy Cami som byggdes 1854–1855 i Büyük Macidiye var ett exempel på den arkitektoniska förändringen i moskébyggandet och de parallella traditionella och moderna processerna⁵⁸⁸ (bild 13).

Biblioteken Mevlevi Halet Efendi Kütüphanesi (bygget 1828–1829) i Galata Mevlevihane, Beyazit (1882) och Hasan Pascha (1894) var också symboler för denna modernisering under 1800-talet. De uppvisade alla byggda empirestil⁵⁸⁹. Det är också intressant att renoveringen av Ayasofya-moskén vid mitten av 1800-talet genomfördes av en europé, den italienske arkitekten Gaspare Fossa. Efter renoveringen öppnades moskén åter för bruk 1849⁵⁹⁰.

⁵⁸⁷ Ödekan, s. 392–404.

⁵⁸⁸ Bayrak, s. 106.

⁵⁸⁹ Ödekan, s. 402.

⁵⁹⁰ Bayrak, s. 106.

Bild 13

Källa: Ödekan, s. 372

Moskén Ortaköy Cami byggdes 1854–1855. Moskébyggandet fortsatte under moderniseringsperioden på 1800-talet. Ändringen av de arkitektoniska stilarna visade att europeiseringen av arkitekturen under denna period fördjupades i Istanbul

Den nya arkitektoniska stilen eklekticism tog fart i Istanbul under andra hälften av 1800-talet, när många inhemska och utländska arkitekter försökte använda en blandning av flera olika stilar från olika länder. Nya industriella byggvaror och elektroniska redskap gav möjlighet till framväxten av nyklassicism, nygotik och nyrenässans. Parallellt förekom indiska, kinesiska och islamiska stilar⁵⁹¹.

Dominansen för den europeiska eklekticismen fortsatte fram till regimskiftet under 1920-talet. Olika skolor och arkitektgrupper presenterade olika metoder och blandningar av

⁵⁹¹ Ödekan, 1990, s. 347–348.

arkitektoniska stilar. Arkitekterna Otto Ritter och Helmuth Cuno använde den mellaneuropeiska barockstilen för tågstationen Haydar Pascha Garis utformning (bild 14). Fransmannen Aléxandre Vallauray, tysken Jachmund och italienaren Guilio Mongeri blandade de europeiska stilarna med de lokala från Seljuq-tiden till den ottomanska perioden. Blandningen av arkitektoniska stilar från Indien och arabvärlden med de europeiska och moderna visade sig i flera byggnader, däribland Istanbul Erkek Lisesi (Istanbuls pojkskola), Düyun-i Ummumiye Binasi (den allmänna skulden, bild 15) från 1900 och Tibbiye okulu (Vårdskolan) i Haydar Pascha från 1901⁵⁹².

⁵⁹² Ödekan, 1990, s. 252.

Bild 14

Källa: Ödekan, s. 372

Tågstationen Haydar Pascha Gari byggdes på den gamla byggnad som hade använts som tågstation från 1872. Byggnaden började uppföras 1906 och togs i bruk 1908. Den representerar en viss blandning av de dominerande arkitektoniska stilarna från öst och väst

Art Nouveau-stilen presenterades bl.a. av fransmannen Raimondo D'Aracano genom byggandet av gravstenen Şeyh Zafir Türbesi⁵⁹³. Frihetsmonumentet Abide-i Hurriyet eller Hurriyet Anıtı (bild 16) som byggdes 1909 var det första monument över de stupade i kriget i Turkiet⁵⁹⁴.

⁵⁹³ Batur, s. 103.

⁵⁹⁴ Ödekan, s. 252–253.

Bild 15

Källa: Istanbul Ansiklopedi, s. 112

Düyun-i Umumiye. Avtalet 1881 med de europeiska långgivarna gav styrelsen för Düyun-i Umumiye (myndigheten för utbetalda lån till den offentliga sektorn) i uppdrag att ta hand om återbetalningen av lånen. Byggnaden uppfördes 1897 för att användas av den nya organisationen. Byggnaden uppvisar den karaktäristiska förändringen under de sista decennierna av den ottomanska tiden.

Ännu en eklektisk stil representerades av lokala arkitekter, däribland Mimar Muzaffer Bey, Mimar Kemalettin Bey och Mimar Vedat Bey. Deras stilar byggde på lokala arkitekturer, samtidigt som deras byggnader bar med sig spår av europeiska stilar, från bl.a. Rom, Grekland och renässansperioden i Europa. De skilde sig från andra genom att försöka hitta de moderna stilarna i lokala arkitektoniska traditioner⁵⁹⁵. Deras metod levde vidare under den republikanska perioden fram till slutet av 1930-talet.

⁵⁹⁵ Ödekan, 1995, s. 510; Ist. Ans. s. 58.

Bild 16

Källa: Istanbul Ansiklopedi, s. 58

Frihetsmonumentet byggdes över de stupade under det anti-konstitutionella upproret i Istanbul. Den byggdes av den turkiske arkitekten Muzaffar Bey. Byggnaden är ett verk i den eklektiska riktningen. Arkitekten fick byggprojektet i konkurrens med flera kända inhemska och utländska arkitekter 1909 och monumentet avtäcktes vid en ceremoni 1911.

